

André Couchaud, ο αρχιτέκτων του Καστέλου της Ροδοδάφνης στην Πεντέλη

Όλγα Φουντουλάκη

Δρ Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής

Το Καστέλο της Ροδοδάφνης στην Πεντέλη (εικ. 1) είναι ένα από τα έξι κτίρια, τα οποία η Δούκισσα της Πλακεντίας (1785-1854) έκτισε στην Αττική. Η Ροδοδάφνη έχει κτιστεί σε γοτθικό ρυθμό και παρουσιάζει σημαντικό αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Στην ελληνική βιβλιογραφία ως αρχιτέκτων των κτιρίων της Δούκισσας, και επομένως και της Ροδοδάφνης, αναφέρεται ο Σταμάτης Κλεάνθης (1802-1862), χωρίς όμως να υπάρχουν αποδείξεις γι' αυτό. Πριν από είκοσι χρόνια περίπου, αμφισβητήθηκε η πατρότητα των κτιρίων της Δούκισσας και ως αρχιτέκτων αυτών παρουσιάστηκε ο Δανός Christian Hansen (1803-1883).¹ Βασιζόμενοι σε νεότερα στοιχεία, αποκλείσαμε την άποψη ότι ο Hansen είναι ο αρχιτέκτονας των κτιρίων της Δούκισσας αλλά και συγχρόνως ότι ο Κλεάνθης είναι ο αρχιτέκτονας των δύο κτιρίων της τελευταίας στην Πεντέλη, του «Πύργου ή Ξενώνα» και της μικρής εξοχικής βίλας «Plaisance».² Κατά τις πρόσφατες έρευνές μας για τη δράση ευρωπαίων αρχιτεκτόνων στον ελλαδικό χώρο, ανακαλύψαμε ότι η Ροδοδάφνη άρχισε να κτίζεται το 1840, σύμφωνα με σχέδια του γάλλου αρχιτέκτονα André Couchaud (1813-1849), ο οποίος έμεινε στην Ελλάδα κατά τα διαστήματα 1838-1840 και 1842-1845 και ασχολήθηκε κυρίως με την έρευνα βυζαντινών μνημείων. Όπως αναφέρει ο Couchaud, μετά την αναχώρησή του από την Ελλάδα το 1840, τη συνέχιση της οικοδόμησης του Καστέλου ανέλαβαν βουαροί και στη συνέχεια έλληνες αρχιτέκτονες. Στη μελέτη αυτή, παρουσιάζονται για πρώτη φορά στοιχεία για την πατρότητα ενός από τα κτίρια της Δούκισσας, και συγκεκριμένα ότι ο André Couchaud είναι ο αρχιτέκτονας του Καστέλου της Ροδοδάφνης, και αναλύεται αρχιτεκτονικά το οικοδόμημα.

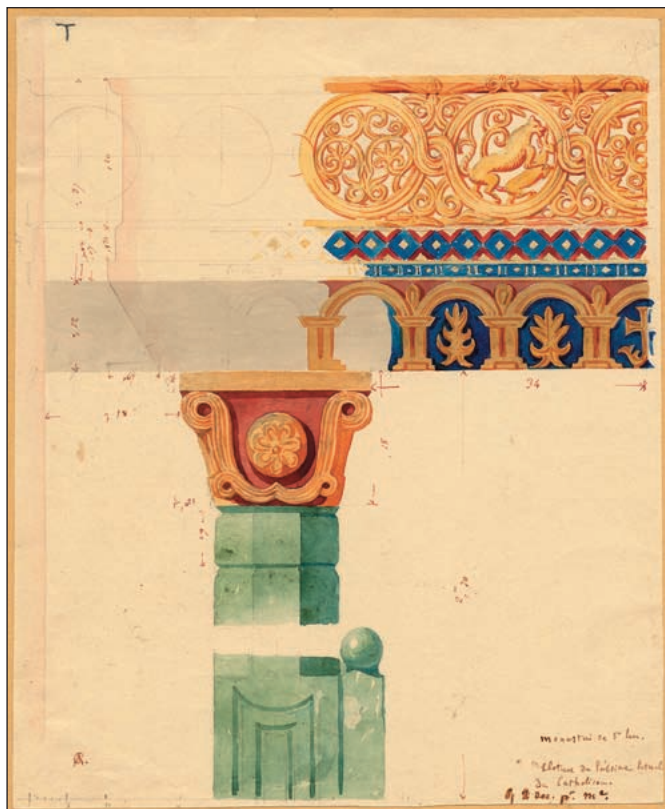
Δούκισσα της Πλακεντίας

Η Sophie de Marbois, η κατοπινή Δούκισσα της Πλακεντίας, γεννήθηκε στη Φιλαδέλφεια της Πενσυλβάνιας το 1785. Ήταν κόρη του γάλλου διπλωμάτη François Barbé de Marbois και της Αμερικανίδας Elisabeth Moore, κόρης του γνωστού διοικητή της Κουακερικής Πενσυλβάνιας William Moore. Το 1802 η Sophie de Marbois παντρεύτηκε τον Γάλλο Anne-Charles Lebrun, που αργότερα έγινε στρατηγός. Ο πατέρας του, Charles-François Lebrun, ήταν υπουργός Οικονομικών του Ναπολέοντα (1804) και είχε τιμηθεί από τον Βοναπάρτη με τον τίτλο του Δούκα της Piacenza ή Plaisance ή Πλακεντίας.³ Οι Lebruns απέκτησαν μια θυγατέρα, την Caroline-Elisa (1804-1837). Η Σοφία και η Καρολίνα-Ελίζα ήταν ενθουσιώδεις υποστηρίκτριες της «ελληνικής υπόθεσης», όπως ήταν και οι φίλοι τους Alphonse de Lamartine, Alfred de Musset και Victor Hugo. Όταν το 1821 ξέσπασε η ελληνική επανάσταση σχημάτισαν μια επιτροπή, με σκοπό να υποστηρίξουν τους έλληνες αγωνιστές της ελευθερίας με οικονομικά μέσα, όπλα και στρατιώτες. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και αφού η Σοφία εγκατέλειψε τον άνδρα της λόγω ασυμφωνίας χαρακτήρων, ταξίδεψε μαζί με την κόρη της στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο τον Δεκέμβριο 1829. Διαφωνώντας όμως με την πολιτική του Καποδίστρια, τον Μάιο του

1831 έφυγε για τη Ρώμη και κατόπιν για τη Γαλλία. Το 1833 η Σοφία και η κόρη της παρέμειναν για μικρό διάστημα στην Αθήνα και ύστερα επέστρεψαν στην Ιταλία και τη Γαλλία. Το 1836 ήρθαν πάλι στην Αθήνα, όπου διέμειναν για σύντομο επίσης διάστημα και στη συνέχεια αναχώρησαν για τη Συρία και τον Λίβανο. Μετά το θάνατο της κόρης της στη Βηρυτό,

1. Καστέλο της Ροδοδάφνης, άποψη από νοτιοδυτικά (άρχισε να κτίζεται το 1840, δεν αποπερατώθηκε). Αρχιτέκτονας ο Γάλλος André Couchaud (φωτογραφία γύρω στα 1930, Συλλογή Αλεξάνδρου Μπαλατζή).

2. Λεπτομέρεια από το Καθολικό της Μονής του Οσίου Λουκά. Από πρωτότυπο σχέδιο του André Couchaud από την παραμονή του στην Ελλάδα (πρώτη δημοσίευση). Archives municipales de Lyon.

τον Ιούνιο του 1837, η Δούκισσα επέστρεψε και εγκαταστάθηκε οριστικά στην πρωτεύουσα της Ελλάδας.⁴ Η Σοφία διατηρούσε πάντοτε αλληλογραφία με τον σύζυγό της και υπέγραφε συνήθως ως Sophie de Marbois, Duchesse de Plaisance.

Η Δούκισσα ήταν όχι μόνο πλούσια, αλλά και εξαιρετικά μορφωμένη και ενδιαφέρουσα προσωπικότητα και βρισκόταν στο επίκεντρο της προσοχής τόσο στο Παρίσι όσο και στην Αθήνα. Είναι γνωστό το ενδιαφέρον της για την ελληνική νεολαία. Έτσι ανέλαβε τη μόρφωση δώδεκα θυγατέρων αγωνιστών της Επανάστασης και πρόσφερε οικονομική ενίσχυση για την οργάνωση της ελληνικής εκπαίδευσης καθώς και την αποζημίωση του γάλλου ζωγράφου Pierre Bonirote (1811-1891), ο οποίος είχε κληθεί από το Παρίσι για να διδάξει Σχέδιο και Ελαιογραφία σε δώδεκα επιλεγμένους μαθητές της Σχολής των Τεχνών.⁵

Τα κτίρια της Δούκισσας

Η Δούκισσα αγόρασε πολλά οικόπεδα στην Αθήνα, μεγάλες εκτάσεις στην Πεντέλη καθώς και τεμάχια γαιών (1.530 στρέμματα) από το Δημόσιο στη Λιβαδειά.⁶ Έκτισε έξι κτίρια, τα οποία κατά χρονολογική σειρά ανέγερσής τους είναι: το Μέγαρο των Ιλισίων ή Ιλισσία έπαυλις (1840-48), η Maisonnette (1840-41), το Καστέλο της Ροδοδάφνης (1840, δεν αποπερατώθηκε), η Οικία Roeser (περίπου 1842-43), ο Πύργος ή Ξενών (1846, δεν αποπερατώθηκε) και η Βίλα Plaisance (1846-

47). Από αυτά, το Μέγαρο των Ιλισίων (σήμερα Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο) και η Οικία Roeser βρίσκονταν στην Αθήνα και τα υπόλοιπα στην Πεντέλη. Το Μέγαρο των Ιλισίων, η Maisonnette και το Καστέλο της Ροδοδάφνης αποτελούν σημαντικές αρχιτεκτονικές δημιουργίες, τα άλλα τρία είναι απλούστερα κτίρια. Μέχρι σήμερα δεν είχε βρεθεί γραπτή απόδειξη για την πατρότητα κανενός από τα κτίρια. Σύμφωνα με την ελληνική βιβλιογραφία, με κύριους αντιπροσώπους τον Δημήτριο Καμπούρογλου⁷ και τον Κώστα Μπίρη,⁸ τους οποίους ακολούθησαν και μεταγενέστεροι ιστορικοί της αρχιτεκτονικής (H.H. Russack,⁹ V. Scully,¹⁰ O. Fountoulaki¹¹ κ.ά.), αρχιτέκτονας των κτιρίων της Δούκισσας είναι ο Σταμάτης Κλεάνθης. Από υπάρχοντα συμβόλαια φαίνεται ότι ο Κλεάνθης πούλησε οικόπεδα στη Δούκισσα, επέβλεψε την κατασκευή ορισμένων βοηθητικών κτιρίων και της προμήθευσε μάρμαρα για τα κτίριά της, επομένως το όνομά του συνδέεται με τη Δούκισσα. Δεν έχει βρεθεί όμως κανένα συμβόλαιο ή σχέδιο που να αποδεικνύει ότι είναι ο αρχιτέκτονας μίας ή περισσοτέρων οικοδομών της.

Επίσης, ως αρχιτέκτονας των κτιρίων της Δούκισσας αναφέρεται ο Δανός Christian Hansen.¹² Ο Hansen ήταν στην υπηρεσία της το διάστημα 1846-1847, πιθανότατα για την επίβλεψη ανεγειρόμενων κτιρίων. Ούτε για τον Hansen όμως υπάρχει απόδειξη ότι είναι αρχιτέκτονας ενός από τα κτίρια της Δούκισσας. Σε μελέτη μας του έτους 2002, αποδείξαμε ότι η συσχέτιση του Hansen με την πατρότητα των κτιρίων της Δούκισσας δεν στηρίζεται σε αξιόπιστες ενδείξεις και εκθέσαμε τους λόγους, για τους οποίους ο Κλεάνθης δεν μπορεί να είναι ο αρχιτέκτονας του Πύργου ή Ξενώνα και της βίλας Plaisance, χωρίς όμως να γνωρίζουμε ποιος είναι ο δημιουργός τους.¹³ Έτσι μέχρι σήμερα η πατρότητα όλων των κτιρίων της Δούκισσας ήταν αμφισβητούμενη. Πρόσφατα, σε ένα άρθρο του André Couchaud του έτους 1847, ανακαλύψαμε ότι το Καστέλο της Ροδοδάφνης κτίστηκε σύμφωνα με δικά του σχέδια. Στη συνέχεια, θα μιλήσουμε εκτενέστερα για αυτό το άρθρο του Couchaud καθώς και για τον ίδιο τον αρχιτέκτονα, ο οποίος στην Ελλάδα είναι γνωστός, σε επιστημονικούς κύκλους που ασχολούνται κυρίως με τη μελέτη της βυζαντινής αρχιτεκτονικής.

André Couchaud

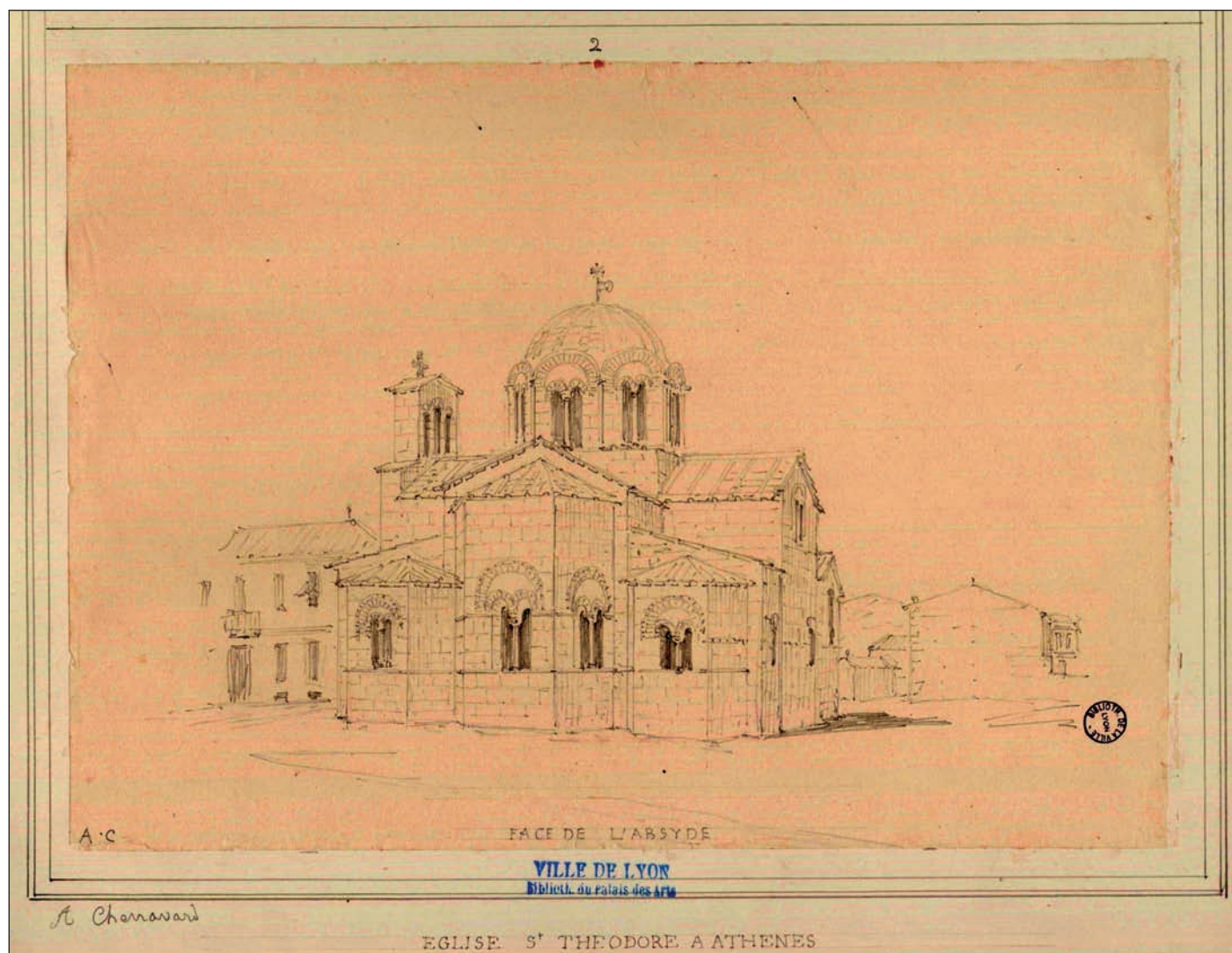
Ο αρχιτέκτονας, ζωγράφος και συγγραφέας André Louis Antoine Couchaud (1813-1849) γεννήθηκε στη Γενεύη, ανήκει όμως στον κύκλο των καλλιτεχνών της Λυόν. Άρχισε τις σπουδές του στην École des Beaux-arts της Λυόν το 1833-1834, με επιβλέποντα καθηγητή τον Antoine-Marie Chenavard, και τις ολοκλήρωσε κοντά στον Henri Labrousse στην École des Beaux-arts στο Παρίσι. Με το τέλος των σπουδών του, το 1838, επιχείρησε το πρώτο του μορφωτικό ταξίδι, επισκεπτόμενος αρχικά την Ιταλία. Στην πορεία του προς τη Ρώμη, αποφάσισε να επισκεφθεί και την Ελλάδα, και έτσι ήρθε στην Αθή-

να το ίδιο έτος. Η παραμονή του στην Ελλάδα διήρκεσε δύο χρόνια, μέχρι το 1840. Αρχικά έδειξε ζήλο για τη μελέτη μνημείων της ελληνικής αρχαιότητας, για να αφοσιωθεί όμως τελικά στην παρατήρηση και τη μελέτη των πρώιμων μνημείων του Χριστιανισμού¹⁴ (εικ. 2). Στην Αθήνα γνώρισε τη γυναίκα του, την Αθηναία Héléne Monka (Ελένη Μονκά),¹⁵ η οποία τον ακολούθησε στη Γαλλία. Γι' αυτήν ο Couchaud έκτισε αργότερα στη Λυόν «μια θαυμάσια κατοικία σε βυζαντινό ρυθμό που θύμιζε στη γυναίκα του την ωραία της πατρίδα».¹⁶

Ο Couchaud πραγματοποίησε ένα δεύτερο ταξίδι στην Ελλάδα, το διάστημα 1842-1845. Την περίοδο εκείνη διέμενε στην Αθήνα, σε ένα απλό δώροφο σπίτι δίπλα στην εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων (εικ. 3), όπως μας πληροφορεί ο καθηγητής του Antoine-Marie Chenavard.¹⁷ Το 1845 επέστρεψε οριστικά στη Λυόν, αρρώστησε όμως και πέθανε τέσσερα χρόνια αργότερα σε ηλικία μόλις 36 ετών. Οι πρώτες του εργασίες στην Ελλάδα δημοσιεύθηκαν, με τον τίτλο *Choix d'églises Byzantines en Grèce* (1842), σε τόμο, εμπλουτισμέ-

νο με 37 πίνακες.¹⁸ Δημοσίευσε επίσης και άλλες μελέτες που αναφέρονται στην Ελλάδα.¹⁹ Με τη Δούκισσα προφανώς γνωρίστηκε στο πρώτο του ταξίδι στην Αθήνα.

Ο Couchaud, ο οποίος κατείχε τη νεοελληνική γλώσσα, εκτός από τα αρχαία μνημεία της Ελλάδας έδειξε ενδιαφέρον και για την ίδια τη χώρα. Κατάφερε να διεισδύσει στο πνεύμα της και στο τέλος της αποστολής του είχε αποκτήσει ευρεία γνώση γι' αυτήν. Ως καλλιτέχνης και συγγραφέας μαγεύτηκε από τις ομορφιές του τόπου και των μνημείων, τα οποία απεικόνισε με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο (εικ. 4). Είχε την ιδέα και δημοσίευσε μια περιγραφή των περιχώρων της Αθήνας στην οποία συμπεριέλαβε μια μοναδική πληροφορία. Στη δημοσίευσή του αυτή με τίτλο: «*Montagnes et rivières de l'Attique*» (1847), ο Couchaud αναφέρει ότι η Δούκισσα έκτισε στην Πεντέλη ένα μεγαλοπρεπές ανάκτορο από λευκό μάρμαρο. «Κατεβαίνοντας υπάρχει στα αριστερά ένα φτωχό μοναστήρι ελλήνων μοναχών, γράφει ο Couchaud, που ονομάζονται καλόγεροι, και κοντά στο οποίο η Δούκισσα της Πλα-

3. Η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στην Αθήνα στα 1843-1844. Αριστερά διακρίνεται το σπίτι στο οποίο διέμενε ο André Couchaud κατά την παραμονή του στην ελληνική πρωτεύουσα. Από πρωτότυπο σχέδιο του Antoine-Marie Chenavard (πρώτη δημοσίευση). Bibliothèque municipale de Lyon.

4. Μνημείο του Λυσικράτη. Υδατογραφία του André Couchaud, 1838. Πρωτοπαρουσιάστηκε στην έκθεση «Des Lyonnais en Grèce et en Orient, au XIXème siècle», που οργανώθηκε από τα Archives municipales de Lyon με υπευθύνους την Anne Catherine Marin και τον Mourad Laangry (Μάιος-Δεκέμβριος 2006). Archives municipales de Lyon.

κεντίας, κόρη του Barbé-Marbois, αυτή η λαίδη Stanhope²⁰ της Γαλλίας, έκτισε ένα μεγαλοπρεπές ανάκτορο από λευκό μάρμαρο, ανάμεσα σε ελιές, μαστιχίες και πικροδάφνες, που του έδωσε το όνομα Ροδοδάφνη». ²¹ «Το ανάκτορο αυτό, σημειώνει ο Couchaud, άρχισε με δικά μου σχέδια το 1840, συνεχίστηκε από τους βουαρούς και τελειώσε το 1844 από άλλους καλλιτέχνες. ²² Στο μοναστήρι κατοικούν σήμερα τρεις τέσσερις ηλικιωμένοι καλόγεροι και η Αυλή, η οποία δεν διαθέτει θερινό ανάκτορο, πηγαίνει εκεί εκδρομές κατά τη διάρκεια των μακρών και ωραίων καλοκαιρινών βραδιών». Αυτό είναι και το μόνο μέχρι σήμερα τεκμήριο για την πατρότητα ενός κτιρίου της Δούκισσας. Μνεία ότι ο Couchaud έκτισε ένα «μεγαλοπρεπές ανάκτορο» για τη Δούκισσα της Πλακεντίας στην Αθήνα, χωρίς όμως να αναφέρεται ποιο, γίνεται επίσης στον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε ο γάλλος ζωγράφος E.C. Martin-Daussigny για τον Couchaud στις 14 Νοεμβρίου 1849²³ καθώς επίσης και στη μελέτη της Christine Peltre, *Retour en Arcadie*.²⁴

Αρχιτεκτονική περιγραφή του Καστέλου της Ροδοδάφνης

Όπως πληροφορούμαστε από τον Καμπούρογλου,²⁵ η Δούκισσα ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις αγόρασε στις 27 Μαρτίου 1840 τον ορεινό τόπο, γνωστό ως Κουφό ή Σκαπέτο στη Πεντέλη, αποτελούμενο από 1.738 στρέμματα, από τα οποία οκτώ μόνο ήταν καλλιεργημένα με 126 ελαιόδεντρα. Το αντίτιμο ήταν περίπου 7.500 δραχμές. Αποφάσισε να κτίσει εκεί δύο κτίρια: το μεγαλοπρεπές Καστέλο της Ροδοδάφνης και ένα άλλο μικρό εξοχικό σπίτι, το οποίο η Δούκισσα ονόμαζε Maisonnette. Η γαλλίδα αριστοκράτισσα δεν κατοίκησε ποτέ στο μαρμάρινο ανάκτορο της Ροδοδάφνης, αλλά διέμενε στη Maisonnette. Η Maisonnette κτίστηκε πιθανότατα με σχέδια του Σταμάτη Κλεάνθη.²⁶ Η ανέγερση της Maisonnette άρχισε συγχρόνως με το κτίσιμο του Καστέλου της Ροδοδάφνης. Η Δούκισσα διέμενε από το 1841 κατά τους θερινούς μήνες στο εν τω μεταξύ αποπερατωμένο κτίριο της Maisonnette και παρακολουθούσε από εκεί την πρόοδο της οικοδόμησης του Καστέλου. Μετά το θάνατό της, στις 14 Μαΐου 1854, ο Γεώργιος Σκουζές, που υπήρξε τραπεζίτης της Δούκισσας και παντρεύτηκε την κυρία επί των τιμών και φίλη της, Ελένη Π. Καψάλη, αγόρασε ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας της Δούκισσας από τους κληρονόμους

της. Το Maisonnette όμως, μαζί με τον κήπο καθώς και τη γειτονική μεγάλη έκταση, στην οποία θα βρίσκονταν ο τάφος της Δούκισσας,²⁷ τα είχε κληροδοτήσει η τελευταία στην Ελένη Σκουζέ, με την παράκληση να τα φροντίζει όσο ζει.²⁸

Η επιθυμία της Δούκισσας, εκτός από το χειμερινό Μέγαρο των Ιλισίων στην Αθήνα να διαθέτει και ένα καλοκαιρινό μέγαρο, οδήγησε στο κτίσιμο του Καστέλου της Ροδοδάφνης. Όπως φαίνεται από διάφορα έγγραφα, τον Ιούλιο του 1840 η Δούκισσα ζήτησε την άδεια εξόρυξης 100 κ.μ. μαρμάρου από τα λατομεία του Πεντελικού για να τα χρησιμοποιήσει στην οικοδομή, η οποία θα ήταν πολυτελής.²⁹ Η Δούκισσα δεν πρόλαβε να δει το Καστέλο της τελειωμένο. Στις 19 Δεκεμβρίου 1847, όταν το κτίσιμο των τοίχων είχε τελειώσει και η τοποθέτηση της στέγης είχε ολοκληρωθεί,³⁰ έπιασε φωτιά η προσωρινή κατοικία της στην οδό Πειραιώς και αποτεφρώθηκε μαζί με ό,τι υπήρχε μέσα σε αυτή.³¹ Με τη φωτιά κάηκε και η σαρκοφάγος με τη σορό της κόρης της. Μετά τη νέα δοκιμασία η Δούκισσα δεν ενδιαφερόταν πια για την ολοκλήρωση του Καστέλου. Περισσότερο από έναν αιώνα το Καστέλο της Ροδοδάφνης παρέμεινε ακατοίκητο και ερειπωμένο. Με κατεστραμμένη στέγη, χωρίς παράθυρα, ανοιχτό σε κάθε εκδρομέα, που ήθελε να διαιωνίσει ονόματα ή ημερομηνίες στους τοίχους του (εικ. 5), το κτίριο περιέμενε την κατεδάφισή του. Ευτυχώς το 1959 άρχισε η αναστήλωσή του με χρήματα του Δημοσίου και ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο 1961 από τον αρχιτέκτονα Αλέξανδρο Μπαλτατζή. Το αναστηλωμένο κτίριο τέθηκε στη διάθεση του τότε διαδόχου Κωνσταντίνου, ο οποίος το χρησιμοποίησε ως κατοικία. Σήμερα ανήκει στο κράτος και χρησιμοποιείται για πολλαπλούς σκοπούς.

Το Καστέλο αποτελείται από ένα κυρίαρχο κεντρικό κτίριο, τοποθετημένο στη μία πλευρά μιας αυλής, που πλαισιώνεται

πλευρικά από χαμηλά, μονώροφα και τριώροφα βοηθητικά κτίσματα. Για τοπογραφικούς λόγους η προσπέλαση στο συγκρότημα της Ροδοδάφνης έπρεπε να τοποθετηθεί πλευρικά. Στη Ροδοδάφνη εισέρχεται κανείς διαμέσου ενός πυλώνα και στην περιοχή του άξονα της αυλής στρέφεται κατά 90° για να αντικρίσει το κεντρικό κτίριο. Η αυλή είναι σχεδόν τετράγωνη. Το κεντρικό κτίριο της Ροδοδάφνης έχει στις άκρες δύο πύργους, όπου βρίσκονται τα κλιμακοστάσια και οι οποίοι ενώνονται με την ανοικτή θολωτή στοά, η οποία παρουσιάζει στην όψη της επτά άξονες. Οι πλευρικοί πύργοι προεξέχουν και καλύπτονται από κεραμιδοσκεπές, όπως και όλα τα άλλα μέλη της οικοδομής και οι κλειστές επιφάνειες των τοίχων τους διακόπτονται μόνο από λιγοστά μικρά ανοίγματα. Πεσσοί οκταγωνικής διατομής σε τετραγωνική βάση φέρουν τα ελεύθερα γοτθικά τόξα της τοξοστοιχίας. Η στοά με τα γοτθικά τόξα είναι μονώροφη, που σημαίνει ότι ο εξώστης πάνω από τη στοά είναι ακάλυπτος. Ο οξυκόρυφος τύπος επικρατεί σε όλα τα ανοίγματα. Στις τρεις πλευρές του κτιρίου ανά τρεις στενές παράλληλες σχισμές σχηματίζουν τα παράθυρα του άνω ορόφου, ενώ στη νότια όψη έχει δοθεί μια άλλη λύση.

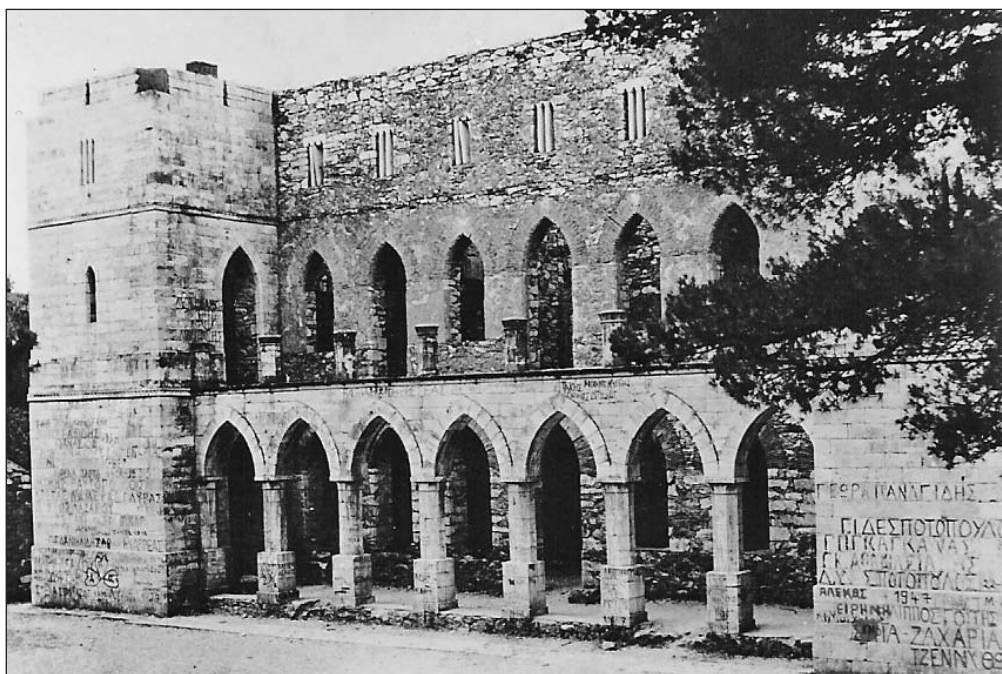
Ο χαρακτήρας του Καστέλου με τους κλειστούς γωνιακούς πύργους εμφανίζεται μόνο στη μπροστινή όψη. Η πίσω όψη, η νότια, παρουσιάζει λεία επιφάνεια. Πάνω από το ισόγειο με τέσσερις άξονες, βρίσκεται ο πρώτος όροφος με έξι άξονες, τα παράθυρα του οποίου είναι μικρότερα από αυτά του ισογείου. Στο ισόγειο στη νότια πλευρά και στο ίδιο ύψος με αυτό είναι τοποθετημένη μια ευρύχωρη ταράτσα με πλευρικές σκάλες. Είναι αξιοσημείωτο ότι η νότια όψη της Maisonnette παρουσιάζει τον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο με τη νότια όψη της Ροδοδάφνης. Η τριαδική διάταξη της νότιας όψης

τονίζεται όμως εδώ ακόμη περισσότερο με δύο πλευρικά ανοίγματα του πρώτου ορόφου. Οι τοίχοι του κεντρικού κτιρίου της Ροδοδάφνης, εκτός από το μεσαίο τμήμα της βόρειας όψης στον πρώτο και δεύτερο όροφο, είναι επενδυμένοι με πεντελικό μάρμαρο. Οι γοθθικίζουσες μορφές παρουσιάζουν μεγάλη συγγένεια με γοθθικά, μη εκκλησιαστικά κτίρια της Ιταλίας. Είναι επομένως περισσότερο ιταλικές³² παρά αγγλικές. Ο Couchaud επιδίωξε και κατάφερε να συνδυάσει τον γοθθικό ρυθμό με την κλασικιστική αρμονία. Το Καστέλο της Ροδοδάφνης αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα του ελληνικού ρομαντισμού³³ και έγινε γνωστό και στο εξωτερικό από ένα επιστολικό δελτάριο που εκδόθηκε γύρω στα 1880 (εικ. 6).

Τα πλευρικά δευτερεύοντα κτίρια, που μοιάζουν με «ειδωλλιακές προσθήκες», είναι απλά επιχρισμένα. Τα δευτερεύοντα κτίρια είναι διαμορφωμένα σύμφωνα με τις ανάγκες της κτιριακής εγκατάστασης, όπως συμπεραίνεται από τα διαφορετικά ύψη τους. Επρόκειτο για στάβλους αλόγων και αγελάδων, μαγειρείο, φούρνο και διάφορες αποθήκες. Μια λεπτομερής περιγραφή τους παρέχεται στη συγγραφή υποχρεώσεων του Κλεάνθη.³⁴ Σώζονται επίσης περί τα δέκα συμβόλαια που καθορίζουν τεχνικές λεπτομέρειες και οικονομικά ζητήματα που αφορούν στην ανέγερση του κεντρικού κτιρίου της Ροδοδάφνης, στα οποία αναφέρεται ο όρος *αρχιτέκτων* χωρίς αυτός να κατονομάζεται. Πρόκειται προφανώς για τον επιβλέποντα αρχιτέκτονα ο οποίος είναι άλλος από εκείνον που σχεδίασε το κτίριο.³⁵

Πρέπει να σημειώσουμε ότι σχέδια του Couchaud για τη Ροδοδάφνη δεν βρέθηκαν. Επίσης δεν γνωρίζουμε ποιοι ήταν οι βαυαροί αρχιτέκτονες που εκτέλεσαν τις οικοδομικές εργασίες στο κεντρικό κτίριο και ποιοι ήταν οι Έλληνες που τις

ολοκλήρωσαν καθώς και ποιες αλλαγές επέφεραν ενδεχομένως στα αρχικά σχέδια. Στα συμβόλαια της Δούκισσας αναφέρεται ότι οι οικοδομικές εργασίες πρέπει να εγκριθούν από τον «αρχιτέκτονα», του οποίου το όνομα, όπως είπαμε, δεν αποκαλύπτεται. Από τα υπάρχοντα συμβόλαια φαίνεται ότι ο Κλεάνθης της προμήθευσε μάρμαρα για τη Ροδοδάφνη και ανέλαβε την κατασκευή των βοηθητικών κτιρίων.³⁶ Εάν ο Κλεάνθης επέβλεψε το κτίσιμο της Ροδοδάφνης και εάν επέφερε αλλαγές στα σχέδια του Couchaud δεν είναι γνωστό. Ορισμένες ομοιότητες, που αναφέραμε παραπάνω, μεταξύ Ροδοδάφνης και Maisonnette, η οποία είναι πιθανότατα έργο του Κλε-

5. Καστέλο της Ροδοδάφνης γύρω στα 1950. Αρχιτέκτων André Couchaud (Συλλογή Αλεξάνδρου Μπαλτατζή).

άνθη, επιτρέπουν να υποθέσει κανείς ότι ο Κλεάνθης έπαιξε κάποιον ρόλο στην ανέγερση της Ροδοδάφνης. Παρά την ελλιπή πληροφόρησή μας, η μόνη σίγουρη πληροφορία που έχουμε για την πατρότητα ενός κτιρίου της Δούκισσας είναι αυτή που αναφέρει ο ίδιος ο Couchaud. Οι πληροφορίες των Δημήτρη Καμπούρογλου και Κώστα Μπίρη δεν φαίνεται να στηρίζονται σε γραπτές πηγές.

Έτσι, σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, ο Couchaud είναι ο αρχιτέκτονας του Καστέλου της Ροδοδάφνης και ο Κλεάνθης είναι πιθανότατα ο αρχιτέκτονας της Maisonnette. Ο Κλεάνθης αναφέρεται και ως αρχιτέκτονας του άλλου ενδιαφέροντος κτιρίου, της έπαυλης των Ιλισίων, χωρίς όμως να υπάρχουν αποδείξεις γι' αυτό, όπως δεν υπάρχουν αποδείξεις και για το ποιοι είναι οι αρχιτέκτονες των τριών υπόλοιπων οικοδομών της Δούκισσας. Αρχιτέκτονες, εκτός από τον Κλεάνθη, που υπήρξαν σύμβουλοι της Δούκισσας της Πλακεντίας σε θέματα τεχνικά και καλλιτεχνικά και επιστατούσαν την κατασκευή των οικοδομών της στην Πεντέλη ήταν ο Christian Hansen³⁷ και ο Αλέξανδρος Γεωργαντάς³⁸ (-1861), οι οποίοι κατείχαν τη γαλλική γλώσσα και έτσι μπορούσαν να συνεννοούνται με τη Δούκισσα. Δεν είναι γνωστός όμως ο ακριβής ρόλος που διαδραμάτισαν στην ανέγερση των διαφόρων κτιρίων της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ida Haugsted, «Τα κτίρια της Δούκισσας της Πλακεντίας στην Αθήνα», *Αρχαιολογία* 29 (1988), σ. 72-80.

² Olga Fountoulakis, «Hansen or Kleanthes: Who was the Architect of the Buildings of the Duchess of Piacenza in Athens?», *Architectura (Journal of the History of Architecture)* 32 (2002), σ. 53-63.

³ Η Piacenza, γαλλικά Plaisance, είναι επαρχία της βόρειας Ιταλίας στην περιοχή της Emilia-Romana. Ιδρύθηκε το 219 π.Χ. από τους Ρωμαίους. Το 1796 κατακτήθηκε από τους Γάλλους και παρέμεινε γαλλική επαρχία μέχρι την πτώση του Ναπολέοντα (1814). Ο Ναπολέων δώρισε το Δουκάτο Piacenza στον Charles-François Lebrun (πτερο της Δούκισσας) και έτσι έλαβε αυτή τον τίτλο της Δούκισσας της Πλακεντίας. Η ελληνική ονομασία Πλακεντία προέρχεται από την αντίστοιχη λατινική.

⁴ Βλ. Michelle Avéroff, «La Duchesse de Plaisance», *Mercur de France*, 1961, σ. 14.

⁵ Η Σχολή των Τεχνών, βασικών αρχιτεκτονικών σπουδών, λειτουργούσε κατά τη διάρκεια εορτών και Κυριακών. Οι καθηγητές ήταν εθελοντές και δίδασκαν μηχανική και σχέδιο. Στα 1840 ο Pierre Bonirote, μαθητής του Ingres, έγινε ο πρώτος καθηγητής ζωγραφικής στο νέο σχολείο. Με το ψήφισμα του νόμου περί αυτοχθόνων και ετεροχθόνων το έτος 1843, οι ξένοι έπρεπε να φύγουν και καθιερώθηκαν καθημερινά μαθήματα στις περισσότερες τέχνες. Ο Λ. Καυταντζόγλου διαδέχτηκε τον Friedrich von Zentner ως διευθυντής και ο Bonirote αντικαταστάθηκε από τον Φίλιππο Μαργαρίτη.

⁶ Όπως συμπεραίνεται από το πληρεξούσιον υπ' αριθμ. 24305 με ημερομηνία 28 Νοεμβρίου 1845 της Δούκισσας της Πλακεντίας με το οποίο καθιστά τον Γεώργιο Σκουζέ επίτροπον της στη Λειβαδιά και από το πληρεξούσιον υπ' αριθμ. 24327 με ημερομηνία 3 Δεκεμβρίου 1845 με το οποίο ορίζει τον Σταμάτη Πασπάλη επίτροπον της πληρεξούσιον στην αναθεώρηση των τεμαχίων των γαιών της στη Λειβαδιά. Τα συμβόλαια στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ, Αρχεία Κοκίδου).

⁷ Δημήτριος Καμπούρογλου, *Μελέται και Έρευναι*, Αθήνα 1923.

⁸ Κώστας Μπίρης, *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*, Αθήνα 1966.

⁹ Hans Hermann Russack, *Deutsche Bauten in Athen*, Berlin 1942.

¹⁰ Vincent Scully Jr., «Kleanthes and the Duchess of Piacenza», *Journal of the Society of Architectural Historians* 22 (1963), σ. 139 κ.ε.

6. Καστέλο της Ροδοδάφνης γύρω στα 1880. Επιστολικό δελτάριο (Συλλογή Αλεξάνδρου Μπαλατζή).

¹¹ Olga Fountoulaki, «Stamatios Kleanthes (1802-1862). Ein griechischer Architekt aus der Schule Schinkels», διδ. διατρ., Karlsruhe 1979.

¹² Ida Haugsted, «Τα κτίρια της Δούκισσας της Πλακεντίας στην Αθήνα», *Αρχαιολογία* 29 (1988), σ. 72-80.

¹³ Fountoulakis, «Hansen or Kleanthes...», ό.π.

¹⁴ Πρωτότυπα σχέδια του Couchaud φυλάσσονται στα αρχεία της πόλης της Λυόν (Archives municipales de Lyon). Μεταξύ αυτών σχεδιά του από το ταξίδι του στην Ελλάδα, όπως το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη (υδατογραφία, 1838) και σχέδια από τον Όσιο Λουκά κ.α. Ευχαριστώ θερμότατα τον κ. Mourad Laangry για την άδεια μελέτης και δημοσίευσης σχεδίων του Couchaud. Από τον Μάιο μέχρι τον Δεκέμβριο του 2006 έγινε μια έκθεση στη Λυόν με θέμα «Des Lyonnais en Grèce et en Orient, au XIXème siècle», που οργανώθηκε από τα Archives municipales de Lyon με υπευθύνους την Anne Catherine Marin και τον Mourad Laangry. Η αθηναία δικηγόρος κυρία Έφη Στυροπούλου μεσολάβησε να έρθω σε επαφή με την επίτιμο πρόξενο της Ελλάδας στη Λυόν κυρία Αικατερίνη Βαλασοπούλου-Imbert, στη βοήθεια της οποίας οφείλω την επαφή μου με τα Archives municipales de Lyon. Και στις δύο εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες και από τη θέση αυτή.

¹⁵ Κατά τη γνώμη μας το όνομα έχει διαβαστεί εσφαλμένα από μη γνώστες της ελληνικής γλώσσας. Πολύ πιθανό να πρόκειται για το όνομα Μούκα ή ακόμη και Μόγκα.

¹⁶ Βλ. E.C. Martin-Daussigny, *Éloge d'André Couchaud*, Imprimerie de Louis Perrin, Lyon 1849, σ. 14. Η μετάφραση του αποσπάσματος έγινε από τη συγγραφέα.

¹⁷ Όπως αναφέρεται στις χειρόγραφες σημειώσεις του Antoine-Marie Chenavard που φυλάσσονται στην Βιβλιοθήκη της Λυόν (Bibliothèque municipale Lyon). Επί λέξει γράφει ο Chenavard: «Dans un second plan à gauche, est la maison qu' habitait notre compatriote, Monsieur Couchaud architecte». Εμμέρι ευχαριστώ τη διεύθυνση της Βιβλιοθήκης αυτής για την άδεια μελέτης και δημοσίευσης σχεδίων του Chenavard.

¹⁸ Πρόκειται για μια περιγραφή, με κείμενο και σχέδια, κτιρίων της Πελοποννήσου και της Αττικής και μιας εκκλησίας στη Χαλκίδα, που τα περισσότερα δεν είχαν δημοσιευθεί προηγουμένως. Το βιβλίο αυτό είναι ένα από τα πρώτα που είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στη βυζαντινή αρχιτεκτονική. Είναι σπουδαίο έργο που μελετά και δείχνει την ποιότητα της βυζαντινής τέχνης. Ο Couchaud ισχυρίστηκε ότι το βυζαντινό στοιχείο αποτελούσε συνέχεια του ελληνικού πνεύματος διαμέσου χριστιανικών μορφών. Ένα αντίτυπο αυτής της εργασίας του μαζί με άλλα συγγράμματα δώρισε ο Couchaud στη Σχολή των Τεχνών (μετέπειτα Πολυτεχνείο). Βλ. Χρονολογικό Κατάλογο Δωρεών & Κληροδοτημάτων στο Ε.Μ.Π.

¹⁹ A. Couchaud, *Montagnes et Rivières de l'Attique*, Archives de la Société littéraire de Lyon, 1847, σ. 73-81· του ίδιου, «Étude sur les Monuments antiques de la Grèce: Le Parthenon», *Revue du Lyonnais*, 11 1/2 (1846)· του ίδιου, *Notes et Croquis. Voyage en Grèce. 1er livraison: Itinéraire d'Athènes à Éleusis*, Paris 1847, σ. 19 κ.ε. Βλ. επίσης Christine Peltre, *Retour en Arcadie. Le voyage des artistes français en Grèce au XIXe siècle*, Klincksieck, Paris 1997, σ. 142, 144, 167-168, 172.

²⁰ Η Lady Hester Stanhope (1776-1839), αριστοκρατικής καταγωγής, εγκατέλειψε την Αγγλία και ταξίδεψε το 1810 στην Εγγύς Ανατολή. Ύστερα από πολυάριθμες περιηγήσεις μερικών ετών, εγκαταστάθηκε στη Συρία και έκτισε ένα παλάτι σε μια ερημική τοποθεσία του Λιβάνου.

²¹ Μετάφραση αποσπάσματος από τη συγγραφέα. Ο Couchaud γράφει τα εξής: «En descendant on laisse à gauche un misérable couvent de moines grecs appelés Caloyers, et auprès duquel la duchesse de Plaisance, fille de Barbé-Marbois, cette lady Stanhope de la France, s'est fait élever un manoir féodal* en mar-

bre blanc, entouré d'un bois d'oliviers, de lentisques et de lauriers-roses, et qu'elle a baptisé du nom de Rodho-Daphni. C'est au-dessous du couvent aujourd'hui habité par trois ou quatre vieux moines, que la cour, qui n'appoint de palais d'été, vient en villegiatoura pendant les longues et belles soirées d'été, et c'est ainsi que dernièrement, sur ces riantes pelouses ombragées par de hauts peupliers blancs et arrosées par des eaux fraîches et salutaires, on a si royalement et si cordialement fait danser un de nos princes français, le duc de Montpensier».

* Ce manoir a été commencé sur mes plans en 1840, continué par des Bavarois, et achevé en 1844 par des artistes grecs.

²² Ο Couchaud εννοεί μάλλον ότι βρίσκεται σε τελικό στάδιο, γιατί το Καστέλο της Ροδοδάφνης τελικά δεν αποπερατώθηκε.

²³ Martin-Daussigny, *ό.π.*, σ. 6.

²⁴ *Peltre*, *ό.π.*, σ. 168.

²⁵ Καμπούρογλου, *ό.π.*, σ. 278.

²⁶ Ο Δημήτριος Σκουζές, απόγονος της οικογένειας Σκουζέ, με την οποία η Δούκισσα είχε στενές σχέσεις, γράφει σε ένα από τα άρθρα του πως υπήρχε προφορική μαρτυρία στην οικογένειά του ότι η Δούκισσα είχε αναθέσει στον Κλεάνθη την ανέγερση ενός σπιτιού που απείχε μερικές ώρες από την πρωτεύουσα, αναφερόμενος στη Maisonnette της Πεντέλης. Βλ. Δ. Σκουζές, «Η Μεζοννέ της Πεντέλης», *Τα Αθηναϊκά* 38 (Αθήνα 1967), σ. 1-3. Βλ. επίσης: Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, «Με αφορμή το άρθρο της Ida Haugsted "Τα κτίρια της Δούκισσας της Πλακεντίας στην Αθήνα"», *Αρχαιολογία* 32 (1989), σ. 89-91.

²⁷ Ο τάφος της Δούκισσας κατασκευάστηκε πιθανότατα σύμφωνα με σχέδια του γερμανού αρχιτέκτονα Friedrich von Gärtner (1792-1847). Βλ. Όλγα Μπαδμή-Φουντουλάκη, *Σταμάτης Κλεάνθης (1802-1862). Αρχιτέκτων, επιχειρηματίας, οραματιστής*, Αθήνα 2002, τόμ. 1, σ. 197-198.

²⁸ Όπως συμπεραίνεται από την επιστολή της Ελένης Γ. Σκουζέ προς τον κύριο Mauger, εκτελεστή της διαθήκης της Δούκισσας. Η επιστολή είναι γραμμένη στα γαλλικά και φέρει ημερομηνία 18/30 Ιουλίου 1857. Βλ. Michelle Avéroff, «La Duchesse de Plaisance», *Mercure de France*, 1961, σ. 200-202. Σημειωτέον ότι για το κτίριο της Maisonnette, η Ελένη Σκουζέ έτρεφε ιδιαίτερη αγάπη, επειδή είχε ζήσει εκεί με τη Δούκισσα. Μετά το θάνατο της Ελένης Σκουζέ, η Maisonnette περιήλθε στην πρώτη της κόρη, Μαρία Γρυπάρη. Γύρω στα 1930 η Maisonnette βρισκόταν σε κακή κατάσταση. Το 1960 αγοράστηκε από την Ελένη Γ. Βλάχου, το 1961 αποκαταστάθηκε και έκτοτε κατοικείται (βλ. Σκουζές, *ό.π.*, σ. 2).

²⁹ Έγγραφο του Διευθυντού της επί των Οικονομικών Γραμματείας της Επικρατείας προς το Βασιλικόν Αυλαρχείον με ημερομηνία 10 Ιουλίου 1840 (ΓΑΚ, ανακτορικά, φακ. 391, αριθμ. ταξιν. ΓΑΚ 055). Τα σχετικά με τη Δούκισσα και τον Κλεάνθη έγγραφα είναι δημοσιευμένα στη μελέτη της Όλγας Μπαδμή-Φουντουλάκη, *ό.π.*, τόμ. 2.

³⁰ Ο Κ. Δραγουμής αναφέρει ότι η στέγη και το δάπεδο στο Καστέλο της Ροδοδάφνης δεν τοποθετήθηκαν (βλ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σ. 343), αλλά ο αρχιτέκτονας Αλέξανδρος Μπαλτατζής, που αναστήλωσε το κτίριο, μου είχε ανακοινώσει προφορικά το 1978 ότι στέγη είχε τοποθετηθεί, πράγμα που φαίνεται και σε παλιές απεικονίσεις του κτιρίου. Οι εικόνες 1, 5 και 6 που δημοσιεύονται στη μελέτη αυτή προέρχονται από το δικό του αρχείο.

³¹ Βλ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σ. 333.

³² Η κατακόρυφος της βόρειας γοθικής αρχιτεκτονικής έχει ουδετεροποιηθεί στην Ιταλία γενικά με οριζόντια γείσα και ζώνες. Το εξωτερικό μέρος στην ιταλική αρχιτεκτονική στα μη εκκλησιαστικά κτίρια είναι κατά κανόνα κλειστό.

³³ Ο περιηγητής Welcker έγραψε στο ημερολόγιό του ότι το καλοκαίρι του 1842 επισκέφθηκε τα λατομεία μαρμάρου και το σπήλαιο του Πεντελικού και γνώρισε και τον Κλεάνθη και πληροφορήθηκε ακόμη για τα μάρμαρα της Πάρου. Μετά πήγε στο καστέλο για το οποίο γράφει: «Το ακόμη ατέλειωτο μικρό μέγαρο της Δούκισσας της Πλακεντίας είναι κατασκευασμένο από μικρές μαρμάρινες πέτρες σε ένα σπάνιο συνδυασμό ενός ελληνικού και γοθικού ρυθμού». Βλ. F.G. Welcker, *Tagebuch einer griechischen Reise*, Berlin 1865, τόμ. 2, σ. 123.

³⁴ Για τη συγγραφική υποχρέωση του Κλεάνθη βλ. Μπαδμή-Φουντουλάκη, *ό.π.*, τόμ. 2 (παράρτημα), έγγραφο 56.

³⁵ Τα συμβόλαια αυτά φέρουν τους αριθμούς 12435, 12491, 12547, 12751, 14901, 15716, 15724 και σώζονται στα ΓΑΚ, Αρχεία Κοσμά Κοκίδου.

³⁶ Βλ. σημ. 34.

³⁷ Όπως συμπεραίνεται από το γράμμα της Δούκισσας προς τον σύζυγό της, με ημερομηνία 6 Ιουνίου 1847, που δημοσιεύτηκε από την Avéroff, *ό.π.*, σ. 114 κ.ε. Επίσης βλ. Haugsted, *ό.π.*, σ. 78-79.

³⁸ Όπως συμπεραίνεται από το γράμμα της Δούκισσας προς τον σύζυγό της με ημερομηνία 6 Ιουνίου 1847, Avéroff, *ό.π.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AVÉROFF MICHELLE, «La Duchesse de Plaisance», *Mercure de France*, 1961.
COUCHAUD A., *Montagnes et rivières de l'Attique*, Archives de la Société littéraire de Lyon, 1847, σ. 73-81.

—, *Notes et croquis. Voyage en Grèce 1843-1844, 1er livraison: Itinéraire d'Athènes à Eleusis*, Paris 1847.

FOUNTOULAKI OLGA, «Stamatis Kleanthes (1802-1862). Ein griechischer Architekt aus der Schule Schinkels», *διδ. διατρ.*, Karlsruhe 1979.

—, «Hansen or Kleanthes: Who was the Architect of the Buildings of the Duchess of Piacenza in Athens?», *Architectura (Journal of the History of Architecture)* 32 (2002), σ. 53-63.

HAUGSTED IDA, «Τα κτίρια της Δούκισσας της Πλακεντίας στην Αθήνα», *Αρχαιολογία* 29 (1988), σ. 72-80.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Μελέται και Έρευναι*, Αθήνα 1923.

ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ ΜΑΡΩ, «Με αφορμή το άρθρο της Ida Haugsted "Τα κτίρια της Δούκισσας της Πλακεντίας στην Αθήνα"», *Αρχαιολογία* 32 (1989), σ. 89-91.

MARTIN-DAUSSIGNY E. C., *Éloge d'André Couchaud*, Imprimerie de Louis Perrin, Lyon 1849.

ΜΠΑΔΗΜΑ-ΦΟΥΝΤΟΥΛΑΚΗ ΟΛΓΑ, *Σταμάτης Κλεάνθης (1802-1862). Αρχιτέκτων, επιχειρηματίας, οραματιστής*, Δήμος Αθηναίων και Δήμος Βελβετού, 2 τόμοι, Αθήνα 2002.

ΜΠΙΡΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*, Αθήνα 1966.

PELTRE CHRISTINE, *Retour en Arcadie. Le voyage des artistes français en Grèce au XIXe siècle*, Klincksieck, Paris 1997, σ. 142, 144, 167-168, 172.

RUSSACK HANS HERMANN, *Deutsche Bauten in Athen*, Berlin 1942.

SCULLY VINCENT JR., «Kleanthes and the Duchess of Piacenza», *Journal of the Society of Architectural Historians* 22 (1963), σ. 139 κ.ε.

André Couchaud, the Architect of the Castle of Rododafni on Mount Penteli

Olga Fountoulaki

Sophie de Marbois (1785-1854), the later Duchess of Plaisance, after her separation from her husband Charles-François Leburn settled in Greece with her daughter Caroline-Elisa (1804-1837). She purchased large tracts of land in Athens and in the environs of the capital, where she financed the building of six edifices. The architecture of one of them, the Castle of Rododafni on Mount Penteli, built in Gothic style, is particularly interesting. In Greek bibliography is mentioned that the architect Stamatis Kleanthis was commissioned with this project, however there exist no evidence supporting this matter. In an article of the French architect André Couchaud we have recently discovered that the construction of Rododafni began in 1840 after the author's plans. André Louis Antoine Couchard (1813-1849) belonged to the architectonic cycles of Lyon, sojourned in Greece during the years 1838-1840 and 1842-1845 and was mainly engaged with the research of Byzantine churches. According to Couchard, Bavarian and Greek architects carried on the completion of the castle after his departure from Greece in 1840 and Kleanthis was appointed to construct the secondary, auxiliary buildings of Rododafni. However, it has not been established who were the foreigner and Greek architects involved and also if Kleanthis had in some way been engaged with the supervision of works of the main building.

To conclude, according to the information available so far, Couchard is the architect of the Castle of Rododafni, Kleanthis, in all probability, is the architect of the *Maisonnette*, also erected on Mount Penteli, while there is no evidence of the architectural paternity of the Duchess' rest buildings.